

Ստորախնովքս այս սուղ աւուրբքըս թըշուառ :
 Ղու ընդ հանուր ծնանիս, պահես անդադար,
 Խորշի եղծուլ որում հաստե՛ն իցէ կար :
 Ղիտակ բազկիդ ու՛նդ բարութիւնդ անկասկած՝
 Լնմահութեան մընամ աւուրն ես անանց :
 Օր զիս մահուն ունին ըստուերք տըխրագէմ,
 Թափանց ընդ մութն հոգւովս ըզտիւ նըշմարեմ :
 Լքդ ինձ վերջին է ոտնափոխ գալ առ քեզ,
 Ղա առագաստ անկեալ ընդ մէջ ՚ի քո տես :
 Տէր, ՚ի կարճոյ հասցէ ինձ ժամն ըղձալի :
 Խսկ անքընին թէ ըստ գաղտնեացդ յերկարի,
 Լուր ՚ի բարձանց կարեացս ըղձայն և զաղերս,
 Որ զտիեզերս և զգոյզն հիւլէ դու խնամես :
 Լըցի ըզպէտս իմ պարգևօք քոց բարեաց,
 Օհոգիս յուսով և ըզմարմինս իմ ՚ի հաց :
 Զամենազօր աչացդ ՚ի շող ջեռի յիս
 Ի զգայութեանցս իմ մըթագնեալ ըզհոգիս :
 Եւ իբր արև որ զցօղ ծըծէ վաղորդայն՝
 Ի ծոց քոյին ընկլո զխորհուրդս յաւիտեան :

ԼԱՄԱՐԴԻՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՊՕԼՍՈՅ

(Տես երես 206)

Լն ատեն Փիլիպպոս Պերինթեայ վրայ քալեց, բայց չի կրցաւ անոր ալ տիրել, վասն զի բիւզանդացիք շուտով մը օգնութիւն խաւրեցին : Փիլիպպոս տեսնալով որ առանց բանակին մեծ մասը կորսնցընելու պիտի չկարենայ քաղաքը առնել, պաշարումը վերուց, և սկսաւ Սարմարայի քանի մը քաղաքներուն տիրել ու Բիւզանդիոյ շրջակայքը արըշտել : Ներակոյտն ու ժողովուրդը՝ Լոն ճարտասանը Լթէնք խաւրեցին որ երթայ օգնութիւն խնդրէ, վասն զի իրարու բարեկամ էին, Պլուտարքոս՝ Փիլիպպոսի վարքին մէջ աս ճարտասանին համար կ'ըսէ թէ, թերևս

միայն իր հանձարովը կրցաւ այս բանս յաջողընել : ասիկայ կարճահասակ, լայնափոր ու բարակ սրունքներով մարդ մըն էր, անանկ որ երբոր ատեննը ելաւ որ խօսի, ամէնքն սկսան ինտալ : Բայց ինքը առանց խռովելու « Լթենացիք, ըսաւ, թէ որ կինս տեսնալու ըլլայիք, աւելի պիտի ինտայիք : վասն զի ինքը ինձմէ աւելի պզտիկ է : Բայց և այնպէս թէ որ իրարու չմիաբանինք, Բիւզանդիոն չի կրնար զմեզ նուաճել » :

Լթենացիք արդէն Փիլիպպոսի թըշնամացած ըլլալով և ուզելով իր ամբարտաւանութիւնը սանձել, քառասուն նաւ խաւրեցին, Բարէսի առաջնորդութեամբ, որ շիտակ Բիւզանդիոն գնաց և Բաղկեդոնիոյ դիմացը Սակեդոնացւոց նաւատորմին հանդիպելով, զանոնք պատերազմի գրգռեց : Լմինիաս՝ Փիլիպպոսի ծովակալը յանձն առաւ պատերազմը, և Լթենացւոց յաղթելով, քանի մը հատ ալ գերի բռնեց : Փիլիպպոս աս յաղթութեանս վրայ սիրտ առ-

նելով, եկաւ Ռիզանդիոնը պաշարեց, և ուզեց սաստիկ մուծ գիշեր մը քաղաքացւոց վրայ յարձըկիլ: Սակեդոնացիք խրամներն անցնելով, սանդուխներն դրած ու ումանք ինչուան պարսպին վըրայ ալ ելեր էին. մէյմըն ալ շները՝ զորոնք Ռթենացիք դրեր էին բազմութեամբ, որ եթէ գիշեր ատեն յարձակմունք մը ըլլայ՝ պահապաններուն իմացընեն, սկսան այնպէս մը հաչել որ մէկէն յառաջապահ զօրքերն արթնցան. Ռիզանդացիք ալ մէկէն վազեցին որ զիրենք վնասեն. սկզբան գիշերուան մթութեանը պատճառաւ չի կրցան բան մը ընել, բայց յանկարծ հիւսիսային արշալոյս մը ծագելով, մէկէն վազեցին թշնամւոյն վրայ, և ստիպեցին զիրենք ետ քաշուելու:

Ռիզանդացիք այս երևոյթս իկատեայ աստուածուհւոյն առանձին խնամքովը եղած բան մը սեպեցին, որ իրենց խնամակալ դիցուհին էր, և մասնաւոր յարգութեամբ կը մեծարէին զինքը: Սոփորի եղերքները իրեն արձան մը կանգնեցին, որուն դիմացը գիշեր ցորեկ կանթեղ մը կը վառէր. վերջը արծաթէ ու ոսկիէ ստակներնուն վրայ կիսալուսին մը դրին: Հին միտալ հաւաքողներու շատին քով այս Ռիզանդացւոց դրամէն կը գտնուի, որոնց վրայ կիսալուսին և պզտի աստղ մը փորած է:

Փիլիպպոս սկսաւ աւելի բռնական կերպերով քաղաքը նեղը խօթել, և հաւանականաբար տիրած ալ կ'ըլլար թէ որ Ռթենացիք նորէն օգնութիւն խաւրած չըլլային: () Գնութեան եկող զինուորաց հրամանատարը Փոկիոնն էր: Սիկայ չուզելով Ռիզանդացւոց ծանրութիւն ըլլալ, ուզեց քաղքէն դուրս բանակը դնել, բայց իրենք չթողուցին, ու ստիպեցին որ զօրքովը ներս մանէ, և ինչպէս որ Պլուտարքոս կ'ըսէ, այս բրածնուն վրայ չի զղջացին, վասն զի Ռթենացիք այնպիսի զգուշաւոր կերպ մը բանեցուցին որ իրենց քաջութեանը հաւասար համբաւ թողուցին:

Եւ պատմեն թէ Փիլիպպոս՝ քաղքին տիրելէն յուսահատելով սկսաւ Ռիզ-

զանդացւոց վրայ սէր ցուցընել. ուզեց նաև նոյն միջոցուան իւր իշխանին հետ խօսակցիլ: “Տէր, ըսաւ իւր, ինչ պատճառաւ եկար Ռիզանդիոնը առնելու. ինչո՞ւ համար այնպիսի ժողովրդեան դէմ պատերազմ քացիր որ քեզի չարիք մը չէր ըրած”, — Ռիզանդիոյ դիմքը, պատասխանեց Սակեդոնացին, իմ խորհուրդներուս խիստ յարմար էր. ուրիշ կողմանէ միշտ Ռիզանդացիքը սիրած եմ, և միշտ պիտի ջանամ զիրենք ինծի բարեկամացնելու”, — իւր աչքերը քաղքին վրայ շտկուած մեքենաներուն վրայ դարձրնելով, “Տէր, ըսաւ, դուն կ'ուզես քու բարեկամացդ նոր տեսակ հանդէսներ ընել”, — Փիլիպպոս ալ պատասխան տուաւ, թէ “Ես մեքենաները այսօր վերցնել պիտի տամ. և կ'աղաչեմ որ Ռիզանդացւոց հասկըցնես թէ իմ ամէն ըրածս իշխանստանի հասարակաց բարւոյն համար էր միայն”:

Փիլիպպոս քանի մը օրէն վերջը պաշարումը վերուց, և Փոկիոն ալ ի ձայն աղաղակի ժողովրդեան քաղքէն ելաւ: Իսկ իր իմաստութեամբը Ռիզանդանդացւոց շփոթութիւնները խաղաղեց, որոնք ի սկզբան վրան ամենեւին չէին վստահանար: Վեմոսթենէս իր Վերսոնական ճառին մէջ կ'ըսէ թէ Ռիզանդացիք միայն կարօտութենէ ստիպուած Ռթենացւոց օգնութեանը դիմեցին:

Բայց Ռիզանդացիք ու Պերինթացիք, հրովարտակով մը Ռթենացւոց երախտագիտութիւնին ցուցըցին, որ Վեմոսթենէսի՝ Կոնստինտին համար գրած ճառին մէջ կայ, և հոս ալ թարգմանութիւնը կը գնենք:

“Սոփորոնեան Վամագետէս իշխանին ժամանակը, ճարտարախօսը ծերակուտէն խօսելու հրաման առնելով, ասանկ ըսաւ ժողովելոց դիմացը: — Տեսնալով որ Ռթենացիք հաստատուն կերպով Պերինթացւոց հետ մտերմութեամբ կ'երթան, և այս մտերմութիւնը յայտնապէս ցուցընելով, ան միջոցին՝ որ Փիլիպպոս մեր պարիսպներն

կը ծեծէր, դաշտերն իսկ այրէր. և ուր չէտէ ալ ալիս շփոթութեան միջոցը, այս բարեսէր ժողովուրդը մեզի հարիւր քսան նաւ օգնութիւն իրկեց, հանդերձ պաշարով, զէնքով ու զօրքով, որովք մեծագոյն վտանգներէ խալըսեցանք, և վերջապէս նորէն մեր խաղաղական իշխանութիւնը, օրէնքները և գերեզմանները կրքանք ստանալ, անոր համար Ռիւզանդացիք ու Պերինթացիք ազատութիւն կու տան Ռթենացոց որ կարենան իրենց իշխանութեանը տակ եղած տեղերը բնակութիւն հաստատել, խնամենալ, կալուածներ ստանալ, և քաղաքացոց ամէն արտօնութիւններն ունենալ. ասկէջ զատ ծերակուտին ու ժողովրդեան ժողովքներուն մէջ, իշխանին քով իրենց մասնաւոր տեղ կը շնորհեն. նոյնպէս նաև Ռթենացոց մէջ որ ուզենայ քաղաք մը հաստատուիլ, տերութեան որ և իցէ հարկերէն և ուրիշ պարտքերէն ազատ ըլլայ. վերջը՝ նաւահանգստին մէջ իրենք հատ տասնըվեց կանգուն բարձրութեամբ արձաններ կանգնուին, որոնք Ռիւզանդացոց Ռթենացիքը պըսակելը ներկայացընեն: Իսթմեան, Եթմեան, Ուլմախական ու Պիլթեան խաղերուն ալ ընծաներ խաւրուին, և հանդիսին մէջ կարգացուի ան հրովարտակը՝ որով որ իրենք Ռթենացոց պըսակ մը շնորհեցին, և այս հանգէսով իմանան Յոյնք Ռթենացոց մեծասըրտութիւնը, ու միանգամայն Ռիւզանդացոց ու Պերինթացոց երախտադիտութիւնը: 77:

Իայց Ռիւզանդացիք այն միջոցին բոլորովին թուլութեան ձեռք զարկին: Ռթենէոս և Ելիէնոս, որ երկուքն ալ անուանի պատմագիրներ են, կ'ըսեն թէ Փիլիպպոսի Ռիւզանդիոնը պաշարելու միջոցը, քաղքին գլխաւորը Լեոնիդէս՝ ստիպուեցաւ պարիսպներուն քովը գինեառներ հաստատել, որպէս զի կարենայ գինեմիլ ժողովուրդը հանդարտ բռնել: Լեոնի Ռիւզանդացոց զօրավարը այս նշանաւոր պաշարմանս վրայ մանրամասն գրելով եօթը հատոր բան

շարադրած էր. բայց այս գրուածքը կորսուած է. միայն Յոյն մատենագրաց մէջ քանի մը հատուած կը գտնուի:

Նոյնպէս Ռիւզանդիոյ քանի մը իշխանաց վրայ կը խօսին, Սուրբաս, Լաիքիոս, և Տիւգանթ. ինչպէս նաև Պրոտոմաքոսի վրայ, որ թրակացոց յաղթեց. ասոր յաջորդեց Տիմաս արգոսացին, որ ռամկապետական օրէնքներ հաստատեց և շատ մեհեաններ կանգնեց:

Պոլիքիոս կ'ըսէ թէ ան միջոցին որ Լիւանտոգոր և Ուլմախոգոր հասարակապետութեան գլուխ կեցած էին, Ռիւզանդացոց ու Տոդացոց մէջ պատերազմ բացուեցաւ. որուն պատճառն էր՝ Ռիւզանդացոց Սոսիորոնի մէջ մտնող նաւերէն ստակ առնելու իրաւունքը. վասն զի ինչպէս որ Վսենոփոն իր Յունաց պատմութեանը մէջ կ'ըսէ, որ և իցէ նաև իր բերած վաճառքին արժէքին տասներորդ մասը կը վճարէր: Իայց Կաւատ՝ զաղատացոց թագաւորը միջնորդ ըլլալով զիրենք հաշտեցուց:

Իսկ ան միջոցին որ Կելտերը Վսիոյ վրայ կը քալէին, Ռիւզանդացիք դիմացին ելան ու զիրենք արգիլեցին. անոնք ալ սկսան իրենց քաղաքը աւրըտրկել: Ռիւզանդացիք տեսնալով որ բաներն ինչ գէշ է, իրենց դաշնակից ու մերձակայ ազգերէն օգնութիւն ուզեցին. հերակլեանց մէջ ալ հազար ոսկի ստակ առին:

Իայց Նիկոմեդէս՝ Ռիւթանիոյ թագաւորը Կելտաց հետ խաղաղութեան դաշինք դրաւ և թող տուաւ որ Վսիայէն անցնին. այս դաշինքին մէջ Ռիւզանդացիք ալ կային, վասն զի դրած էր թէ Կելտերը Ռիւզանդացոց հետ նիզակակցութիւն պիտի ընեն:

Նիկոմեդէսի մահուանէն քանի մը տարի վերջը, Նատիոքոս ալ Ռիւզանդացոց հետ աւրուեցաւ ու իրենց գէմ պատերազմ հրատարակեց. բայց որովհետև անոնց հերակլեանց մէջ քառասուն նաւ օգնութիւն եկեր էր՝ անոր համար լաւ մը դիմացան, որով և Ռիւ-

տիպոս իր պարսպ սպառնալիքները դադրեցուց :

Բիւզանդացիք շատ մը թագաւորաց ու քաղաքաց տէր ըլլալով՝ Հռովմայեցւոց հետ դաշնակցութիւն ըրին, որոնց իբրեւ մերձաւոր սկսան նայիլ, քանի որ անունինն Յունաստանի ու Բիւիոյ մէջ տարածուեցաւ : Բայ դաշնակցութիւնը Հռովմայեցւոց Փիլիպպոսի դէմ պատերազմելու ժամանակը սկսաւ ի գործ դրուիլ : Բիւզանդացիք Բիւտիոքոսի, Պէրսէոսի ու Բրիտոնիկոսի դէմ եղած պատերազմներուն մէջ ամենայն կերպով իրենց զօրաւոր դաշնակցացը օգնեցին, և Սիլլայի, Լուկուլլոսի, Պոմպէոսի ու Բիւտոնիկոսի միջոցը եղած պատերազմներուն մէջ իրենց կտրճութիւնը ցրցուցին :

Բիւզանդացիք Հռովմայ մէջ ալ մեծ պատիւ ունեցան, անանկ որ ամէն ազատ քաղաքաց իրաւունքներն ունէին, պատգամաւորները դաշնաւոր ազգաց դեսպաններուն պէս պատիւ կ'ընդունէին, և թատրոններու մէջ անոնց հետ մասնաւոր տեղ կ'ընտելին :

Բայց աս երկու հասարակապետութեանց գեղեցիկ բարեկամութիւնը քանի մը իշխանաց հարստահարութիւններովն աւրուեցաւ : Բրիտոնոսէ յիսունը վեց տարի առաջ, Փիսոն՝ բղէշի փոխանորդը, ըրած յափշտակութիւններովը Յունաստանի ժողովրդոց մէջ խռովութիւն ձգեւէն ետեւ, Բիւզանդացիքը հարկերով ու տուրքերով ընկճեց և վերջին խեղճութեան հասուց : Խեղճ քաղաքացոցմէ յափշտակելու բան չգտնալով, զինուորաց ձմեռոցը Բիւզանդիոն հաստատեց, հրաման տալով որ ամէն անկարգութիւն ընեն : Բաղաքացիք տեսնելով որ փառաւոր քաղաքին, յարձակմունքով առնուած տեղոյ մը պէս կ'աւրջտրկեն, գլխաւոր մարդիկներէն վեց հոգի խաւրեցին Հռովմ, որ Փիսոնի բռնած այս անկարգ ճամբուն վրայ գանգրտին : Ծերակուտին մէջ Փիսոնի շատ մը զօրաւոր պաշտպաններ կային : Բայց Լիկերոն Բիւզանդացոց պաշտպան կեցաւ և աս առթով

Սան Կիպարոսի Գաւառաց Զաւր շարագրեց : Փիսոն Հռովմ կանչուեցաւ անուանի Զարտասանին ձեռքովն, որ ամբաստանելոյն և զայրացեալ ծերակուտին դիմաց արտասանեց այն սքանչելի ջատագովութիւնը որուն մէջ Փիսոնի անիրաւութիւնները բոլոր երևան կը հանէ : « Եւ լեւմ, ըսաւ, ազատ քաղքի մը մէջ՝ օրինաց և ծերակուտին հրովարտակներուն հակառակ սահմանուած այլանդակ իշխանութիւնը չեմ խօսիր այն անառակութեանց և սպանութեանց վրայ որ հասարակապետութեան նախատիքը կը բերեն : Եւմ խօսիր այն ազնուական օրիորդաց վրայ, որոնք խայտառակութենէ փախչելու համար իրենք զիրենք փոսերու մէջ ձգեցին ու մեռան : Փիսոն իր զօրքերուն հրամանատարութիւնը այնպիսի անձանց ձեռքը տուած էր, զորոնք իրեն չարագործութեանցը աւելի անգութ գործակիցները կը կարծէր : Բիւզանդիոն արձաններով լեցուն էր, զորոնք քաղաքացիք, թէպէտև պատերազմներու պատճառաւ վերջին խեղճութեան հասած՝ բարեպաշտութեամբ պահեցին : արդ՝ այնպիսի քաղաք մը որ իր վերջի ըրած ծառայութիւններովը ծերակուտէն և Հռովմայեցոցմէ իր իրաւունքներն ձեռք բերեր էր, քու ձեռքովդ, Փիսոն, իր ամէն հարստութիւններէն զրկուեցաւ » :

Փիսոն արդարացաւ Լեւարու պատճառաւ, որ իր աներն էր : Բայց միշտ պատմութեանց մէջ իբրեւ դաւաճան ու հարստահարող զաւառապետներէն մէկը կը յիշուի :

Հռովմէական հասարակապետութիւն վերցուելէն վերջը, կայսերը Բիւզանդիոյ կառավարութիւնը պրետորաց յանձնեցին, որոնք արեւմտեալ կ'ըսուէին, ինչպէս շատ միտալներէն կը տեսնուի : Բայ զինուորական ու միանգամայն քաղաքական գաւառապետները Հռովմէ միայն ուրիշի կալուած մը տալու համար կախմունք ունէին : Իսկ Բիւզանդացիք ռաւակապետական իշխանութիւնը միշտ հաստատուն պահեցին, ու ամէն տարի

կայսեր դեսպաններ կը խաւրէին , որ կերթային իրենց յարգութիւնը կը մատուցանէին :

Իայց շատ պատմագիրք կը հաստատեն թէ այս Հունական Բրիտի անուանը վերացեալ յիշատակութիւն մը կամ ազատութեան առ աջօք երևոյթ մըն էր : Բիւզանդիոն Հռովմայ առջև միտ նոյն մեծարանքն ունէր , որով և ամենևին ծանր հարկերու տակ չէր իյնար : Բրիտոսի 53 թուականին , լլուդիոսի թագաւորութեան ժամանակ , Բիւզանդացոց դեսպանները ցուցցին իրենց հին ժամանակէ 'ի վեր Հռովմայ դաշնակից ըլլալը , և թէ ինչպէս շատ առիթներու մէջ իրենց օգտակար ծառայութիւններ ըրեր են , որով , կ'ըսէ Պլինիոս , ազատութիւն ստացան՝ որ հինգ տարի ամենևին տուրք չտան : Եւ այս ժամանակը կայսրն անձամբ որոնց , որովհետեւ գիտէր թէ Բիւզանդացիք յարկի ու ռաբորոնի պատեւրազմաց մէջ ինչպիսի խեղճութիւններ քաշեցին :

Բիւզանդացիք , ի սպասիանոսի ժամանակը , իւրսիոյ գաւառապետին իշխանութեան ներքեւն ինկան . Պլինիոս ասոր համար կ'ըսէ թէ ինքը բուն Բիւթանիոյ կուսակալ էր . բայց այս բանս անշուշտ կայսեր մասնաւոր յանձնարարութեամբը եղած պիտի ըլլայ , որ Բիւզանդիոյ ծախքը կարգաւորեց , և զիրենք ամէն տարի մէյմը կայսեր , մէյմըն ալ իւրսիոյ կուսակալին դեսպան խաւրէին ազատ ըրաւ :

Սեպտիմուս Սեբերոսի և Երգերոսի մէջ սաստիկ կռիւ մը բացուելով , Բիւզանդիոնը կործանման վտանգի մէջ ինկաւ . Երգերոս փութացուց որ զօրքը երթայ , և քաղաքը պահպանէ , որ Երգի բանալին կը սեպուէր : Բիւզանդիոն այս միջոցին Երեւելի ամենէն բազմահարուստ , ամուր , օգտակար ու բազմամարդ քաղաքն էր . բոլոր պարիսպը պղնձէ ճանկերով հաստատած , ու շար կողմը մեծամուր աշտարակներով պատած էր :

Սեպտիմուս Սեբերոս երբոր իմացաւ

որ Բիւզանդացիք զինքն իրենց կայսր չեն ուզեր ճանչնալ , մէկէն Հռոմէն ելաւ , միտքը դնելով որ զէնքով զիրենք հնազանդեցնէ , վասն զի բոլոր Եւրոպայի մէջ միայն իրենք համարձակեցան իր նախանձորդին կողմը բռնելու :

Բիւզանդացիք դիւցազնաբար դէմ կեցան , և յուսահատաբար իրենք զիրենք պաշտպանեցին : Պաշարումը իրեք տարի քշեց : Եւրահանգիստը պաշարող նաւերը այնչափ շատ էին , որ Երգի կ'ըսէ թէ Հռովմայ կայսերութեան ամբողջ նաւատորմիդը քաղաքը պատեց : Իայց Բիւզանդացիք այլ և այլ մեքենաներ հնարեր էին , որոնցմով թըշնամեաց նաւերը կը յափշտակէին . և այս մեքենաներուն գաղտնիքը Սեպտիմուս Սեբերոսի զօրավարները ոչ երբէք կըրցան իմանալ : () Ինուց բռնութիւնը չկըրցաւ իրենց յաղթել . հապա սովը միայն ընկճեց իրենց հայրենասիրութիւնը : Երբոր վերջին յուսահատութեան մէջ էին , սկսան իրենց աստուածներուն և երեւելի մարդկանց արձանները պարիսպներուն վրայէն զինուորաց վրայ թաւալել , որոնք այսպիսի յանդգնութիւն մը տեսնելով սարսափած մնացին : Երիտկոսի ու Երեւելի ձեռքին տակ շատ մը ճարտարապետներ հրաշալի մեքենաներ հնարեցին որոնցմով ամէն տեսակ դիւրավառ նիւթեր կ'արձրկէին : Եւրայք մազերնին տուին որ չուան շինուի . ամէնքն ալ կը ջանային մէկմէկէ աւելի եռանդ ու կտրճութիւն ցուցնել : Փութ տեղը Սեպտիմուս Սեբերոս Երգերոսի գլուխը նիզակի մը ծայրն անցուցած տնկել տուաւ . վասն զի այնպիսի ահաւոր տեսարան մը փոխանակ Բիւզանդացիքը լքուցանելու , կրկնապատիկ կտրճութիւննին աւելցուց :

Երիտկոս իրենց կ'ըսէր որ , “ Եթէ քանի մը օր ալ ունենայի , կրնայի մէկ նոր մեքենայ մըն ալ հնարել ու անով պաշարողները բոլոր ջախջախել , ” :

Իայց դժբաղդաբար շատ ամիսներէ 'ի վեր ժողովուրդը սովէն կը ջարդուէր . և երբոր այնպիսի վիճակի մը հասան որ ալ սկսան պարիսպներուն վրայ մեռած

Մարայ Պոռնուռ :

իրենց եղբարցը՝ բարեկամացը գիակներն ուտել, վերջապէս որոշեցին որ անձնատուր ըլլան, բայց կանայք սա բանիս նախ գերբնական արուածք մը դէմ կեցան . շատերն եղան որ չնչասպառ պատերազմէն դարձած՝ հօրերնուն, որդիքներնուն ու փեսաներնուն ոտքն իյնալով ստիպեցին զիրենք որ աւելի յանձն առնուն մեռնիլ քան թէ յաղթականին իշխանութեան առջևը խոնարհիլ :

Սեպտիմուս Սկերոս շատ անգութ կերպով յաղթանակը կատարեց . բոլոր կուսակալներն ու զինուորները սպաննել տուաւ . ու միայն Ռիսկուսը կենդանի պահեց : Երբոր զինքը Սեպտիմուսի դիմացը տարին, որ իր ատենական գահոյն վրայ նստեր էր . « Դուն ես, ըսաւ, որ այն պատերազմական մեքենաներն հնարեցիր, որպէս զի զօրքերս ջարդես . արժանի ես մահուան :

« Սեծ փառք կը սեպեմ, գոռոզաբար պատասխանեց ճարտարապետը,

եթէ Ռիզանդիոնը պաշտպանող քաջաց հետ գերեզման իջնեմ » :

— « Սերէմն կայսեր բարկութենէն չես վախնար :

— Սխալը՝ վատաց և իրենց պարտքը չճանչցողաց համար է » :

Սնատեն Սեպտիմուս զօրապետներէ մէկուն, « Ես մարդը քեզի կը յանձնեմ, ըսաւ . վտանգաւ կենացդ զինք պիտի խնամես » : Երկրորդ օրը իրեն ամեն տեսակ պատիւ շնորհելով, սիրտը շահեցաւ, և անկէջ վերջը շատ բաներու մէջ իրեն տաղանդը բանեցընել տուաւ :

Որչափ որ Ռիզանդիոյ զարդ տուող թատրոններ, բաղնիքներ և ուրիշ շէնքեր կային, բոլորն ալ կործանել տուաւ բնակչաց ստացուածքը աճուրդի հանուեցան, և Սոփորոնի հասարակապետութիւնը ոչ միայն իր ազատութիւնը, այլ նաև քաղքի անունը կորսնցնելով, Սերինթիոյ հասարակ աւան մը դարձաւ : Բոլոր պատուարները քան

զուեցան, լծեպէտեւ շատ զօրավարներ
դէմ կեցան ըսելով, որ Վիւզանդիոյ
ամրոցները՝ Բսիոյ բարբարոսաց դէմ
հռովմայեցւոց պատնէշը կը կազմեն :

Սուրբառ կը պատմէ թէ, Սեպտի-
մոս Սեբոս երբոր այս դիպուածէս քիչ
մը վերջը Ռիւզանդիոն գնաց, ժո-
ղովուրդը ձիւթենւոյ ճիւղերով դիմացն
ելաւ՝ իրմէն ներումն խնդրելու համար։
Եւ բանիս վրայ Սեպտիմոսի սիրտը
շարժելով, դահլիճներէն քանի մը
հատը շնորհեց իրենց, վերջը շինել
տուաւ կրկէս մը, թէատրոն մը, Օւե-
քսիպեանց բաղնիքները, և ուրիշ
քանի մը հասարակաց շէնքեր և ա-
մէնքն ալ իր անուանոյն անուանեց։
Սամանակ անցնելով, Վարակալային
աղաշնքին զիջանելով, քաղաքացւոց
առջի իրաւունքներն ու արտօնութիւն-
ները նորէն շնորհեց, և ի պատիւ Լ'ն-
տոնինոսի, քաղաքն ալ Լ'նտոնինա ան-
ուանեց։

ԻՎիզանդացիք նորէն 263^ն Վալիէնոս կայսեր ձեռքէն շատ բաներ քաշեցին . ասիկայ , Պոլլիոն պատմագրին ըսածին համեմատ , արեւելք գնաց որ զիրենք պատժէ , առանց ամենեւին աս իր վրէժ խնդրու թեանը պատճառ մը ունենալու . հաւանական է որ աս անգու թու անառակ մարդը փառասիրութենէն շարժած այսպիսի բանի մը ձեռք զարկած ըլլայ , կամ թէ խելքը անանկ փռելն է : Օրքերը պարիսպներուն տակ կեցնելէն ետեւ , գնաց քաղաքին ամրոցները զիտեց ու տեսաւ որ քաղաքն առնելու համար տարիներով պէտք է պաշարել . ան ատեն խաբէութեան ձեռք զարնելով , հասարակապետութե՛ն գլխաւորներուն հետ խօսեցաւ , և խնդրեց որ իբրեւ բարեկամ ներս մտնէ : ԻՎիզանդացիք անխոհեմութեամբ անգու թու խորամանկ կայսեր խօսքին հաւտալով , իբրեւ դաշնակիցներս ընդունեցան զինքը : Վալիէնոս իր բնական անամօթութեամբ խոստամունքը չպահելով , բոլոր ջորքը ու գլխաւոր բնակիչները ջարդեց :

Իհլզանդացիք այս կոտորածէն վեր.

ջը, վաճառականութեան միջոցով քիչ
ատենուան մէջ կըրցան ըրած կորուստ-
ներնուն շուտով դարման ընել. և ի-
րաւցնէ վեց տարի անցնելէն վերջը Լլը-
լոդիոս Բ. կայսեր ժամանակը, Գոթա-
ցոց վրայ յարձըկեցան, որոնք Լլոս-
փորոնի մէջ մտեր էին, և փառաւոր
յաղթութիւն մը ըրին:

Սաքսիմիանոս 313ին իկիանոսի դէմ պատերազմ բացած ըլլալով, Սսորեստանէն դէպ ՚ի (Թ)րակիա անցաւ, որպէս զի Ռիւզանդացիքն ստիպէ որ դռները բանան իրենս. տեսնելով որ սպառնալիքն ու աղաչանքը բանի չեկան, բռնութեան ձեռք զարկաւ։ Ս՚էկէն քաղաքը պաշարեց, ու տասնրմէկ օրուան մէջ քաղքին տիրեց։ Ռայց իկիանոսէն յաղթուելով, թշուառութեամբ մեռաւ, ու գէշ համբաւ մը թողուց։

Ի՞նչ ատենաներս, կ'ըսէ յիպպոն,
հռովմէական տիեզերակալութիւն Լոս-
տանդիանոս ու իկիանոս մէջերնին
բաժնեցին: Ի՞նչինը Լըռմուտք կը կա-
ռավարէր, երկրորդն Լըռեւքը: Կը
յուսացուէր որ աս երկուքը որ Եփ-
սէնտիոսի ու Եփսիմիանոսի յաղթե-
ցին, քաղաքական պատերազմներէ յոգ-
նած, և իրարու դաշնակից, իկիանոս
ալ Լոստանդիանոսի Լոստանդիա աղ-
ջիկն առած ըլլալով, բոլորովին փառա-
սիրութեան առիժներէ ետ կենան,
կամ գէթ բաւական ատեն անցնելէն
վերջը սկսին: Ի՞նչ մէյմըն ալ Եփսի-
միանոսի մահուրնէն տարի մը վերջը,
երկուքն ալ զէնքերնին իրարու դէմ
դարձուցին:

Ինչի պատերազմը Պանոնիայի Լի-
բալիս քաղքին քոչն եղաւ . Լիկիանոս
յաղթուեցաւ , ու շուտով մը ետ քա-
շուեցաւ , որպէս զի երթայ Պակիա ու
Եգիպտոս նոր բանակ մը կազմէ :

Լճերկորդ պատերազմը (՝ արդիոյ դաշտին մէջ եղաւ , առջինին պէս սաստիկ ու արիւնահեղ .) իկիանոսնորէն յաղթուեցաւ , բայց և այնպէս թշնամիք կը վախճնային իրմէ . ան ատեն իր դէսպոսնր (՝ իստորիանոս՝ Կոստանդիանուոսն

խաղաղութեան պայմաններ առջարկեց, ան ալ ընդունեցաւ: Կոստանդիանոս՝ Պանոնիան, Վալիան, Սալեդոնիան, Վաղմատիան ու Յունաստանն իրեն սեպհականեց: Ի իկիանոսի միայն լիւրակիան, Փոքր Լսիան, Լսորեստանը և Լագիպոսը տուաւ:

Բայց անկարելի էր որ այս խաղաղութիւնը երկար տևէր. Կոստանդիանոս, արևմտեան Լաւրոպիոյ ամէն ազգաց տիրած ըլլալով, չուզէր որ Հռովմէական կայսրութիւնը երկու մաս բաժնուի. և իր հանձարոյն մեծութեանը ու զօրութեանը վրայ վստահ ըլլալով, միտքը դրաւ որ, առանց իր անձին նախատանաց առիթ մը տալու, իր ընկերը աթուռէն ձգէ, որուն տարիքին շատութիւնը և զգուշի ախտերն արդէն զինքը կործանման վտանգի մէջ ձգեր էին: Բայց երբոր վտանգը մօտեցաւ, հինաւուրց կայսրն, իր առջի քաջութիւններն ու հանձարը յիշելով, որոնց մով կայսերական ծիրանւոյն արժանի եղեր էր, բոլոր արևելքի զօրութիւնը մէկտեղ գումարելով, Լսորիանուպօլսոյ դաշտերը իր զօրքերով լեցուց, և նաւերով Լալեսպոնտոսը ծածկեց, ու պատնիշափակ բանակի մը մէջ կեցած թշնամւոյն գալստեանը կը սպասէր: Կոստանդիանոսի վարպետ հնարքներուն դիմացը Իկիանոսի ըրած զգուշութիւններէն մէկն ալ բանի չեկաւ. արինալից պատերազմով մը բոլորովին բանակը ջարդուեցաւ, և չկարենալով դիմանալ, Վաղանդիոն գնաց ամրացաւ: « Ի՞նչ բարեկամք իմ և ընկերակիցք, ըսաւ իր հաւատարիմներուն ու պաշտականներուն, ահա առիթ կեցեր են ձեր աստուածներն, զորոնք ձեր նախնեացը սովորութեանը և օրինացը համեմատ պարտրկան էք խորին յարգութեամբ մեծարելու: Լսմարդը որ մեզի դէմ պատերազմելու կու գայ, իր հայրենեաց կրօնքը մէկդի թողլով, կ'ուզէ մէկ անձանթութ ու ամպարիշտ կրօնքի մը ձեռք զարնել: Բոլորովին մոլորած, կ'ուզէ օտար աստուած մը պաշտել, և անոր դժնդակ պատիէրը հռովմէական

բանակաց զուխը շողացնել: Կուրօրէն այս աստուծոյն վրայ վստահացած կը համարձակի մեզի ու իր թողուցած աստուածոցը դէմ զէնք առնուլ: Կործր պիտի ցուցնէ թէ որոնք են ճմարիտ աստուածները, արդեօք իրեն պաշտածը, թէ այն որ մենք կը մեծարենք: Եթէ Կոստանդիանոսի այս անձանթութ աստուածը այնչափ ոյժ ունենայ որ ինքը մինակ կարենայ մեր բազմութիւն աստուածներուն դէմ դնել, անտարակոյս ան պիտի ըլլայ ճմարիտ աստուածը զոր պարտրկան ենք պաշտել, 'ի վերջան զամենայն աստուածս որ ինչուան այսօրս ճանչցեր ենք »: Իկիանոս այս յորդորական խօսքս զուրցելէն վերջը, զորն որ Լալեսքիոս կեսարացին աւանջալուր անձանց վկայութեամբն 'ի մէջ կը բերէ, սկսաւ նորէն պատրաստութիւն տեսնել, որպէս զի առջի երկու կոտորածներուն դարման մը ընէ:

կը շարունակուի:

Դիւցազներգակ քերթոքիւն:

(Տես երես 171)

Դիւցազներգակ քերթութե պաշանջած երրորդ յատկութիւնն է սիրելի և ախորժելի ըլլալ: Լս բանիս համար բաւական չէ ձեռնարկութեան մեծութիւնը, որովհետեւ զուտ քաջութեան գործողութիւնները որչափ ալ դիւցազնական ըլլան, կրնան ցուրտ և ձանձրացուցիչ ըլլալ: Եւ առ հարկաւոր է գիտնալ անանկ նիւթ մը ընտրել որ 'ի բնէ հասարակաց սիրելի և ախորժելի ըլլայ. ինչպէս զոր օրինակ՝ երբ բանս տեղը իրեն դիւցազնը կ'ընտրէ, պէտէ որ այնպիսին հիմնադիր կամ ազատարար կամ իրեն ազգին մէջ հասարակաց սիրելի անձն մը ըլլայ. և երբ այլ և այլ ձեռնարկութեանց վրայ կը խօսի, պէտք է որ հռչակաւոր և հանդիսաւոր դէպքեր ըլլան անոնք՝ կամ կարևոր հետեանք ունեցող գործողու